

ג ל ו ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים ושש

כי-תצא (תשכ"ז) כ"ד י"ט-כ"ב
השבוע לא יופיע עלון הדרכה מתנות עניים

א. שאלה כללית:

ר' שמשון רפאל הירש (תרגום מגרמנית של אדוני אני ז"ל): לויקרא י"ט ס' ד"ה ובקוצרכם את קציר... החקים האלה אין תכליתם 'ספוק הצרכים החמריים באופן ישיר לעניי העם. הן גם העני בעצמו מחויב לעזב לעניים לקט שכחה ופאה ועוללות של שדהו וכרמו. ברור שחוקים אלה מסרתם להזהיר כל אזרח בישראל תיכף בשעת הקציר והבציר, בשעת כנוס מתנות הסבע ופרי עמל כפיו, בשעה שהוא עלול להוציא מפיו את המלים הגאותניות הרות סכנות חמורות, המלים "קניני שלי", ולהזכיר לו כי עליו לקיים בפעל את ההוראה שה"שלי" הזה כולל בתוכו, חיוב המוטל על כל אחד ואחד לדאוג לחספסת צרכיהם של הנצרכים; וכי השדה והכרם לא נתנו יבולם ופריים לו לבדו - וכי ביגיע כפיו אין עליו לעמול רק לטובת עצמו, וכי בארץ שהיא קדש לה' אין הדאגה ל"עני ולגר" תוצאה של רגש החמלה המפותח פחות או יותר, או של רגש הפחד מפני סכנת החתקוממות של מיואשים ומתמרמים מבין העניים, סכנה המאיימת על קניניהם של בעלי הרכוש, שדאגה זו אינה מופקדת בידי רחמנים או פקחים, כי אם שהיא הופכת לזכות הניתנת מאת ה' למעוטי יכולת ושהיא חיוב שנתחייבו בה בעלי יכולת.

ר' ס.ר. הירש דברים כ"ד י"ט: "מתנות העניים" עומדות כנגוד, כמחאה נגד מושג ה"שלי". ואם מזכירים לך פאה ועוללות את חובתך לבלתי ראות שוך וכרמך כלו כשליך ורק כשליך, וכן לבלתי השתמש בכל מה שהצמיח לך הסבע בברכה לטובתך אתה בלבד, ואם מזכירים לך פרט ולקט שאין עליך לנצל עמל כפיר לטובתך אתה עד גמירא... הנה מוסיפה התורה מצות שכחה ללמדך שאף מחשבותיך הקשורות בעמל לקניגך, אין עליהן להיות מופנות רק לטובתך אתה, ומה שנעלם פעם בשעת קציר ממחשבותיך, יהא חלקם של עניים.

- 1. הסבר, מניין לרב הירש במחון זה שאין חוקים אלה תכליתם "הספקת צרכי העניים" אלא חנוכם של בעלי רכוש?
- 2. התוכל להוכיח מלשון הכתוב (בפסוק י"ט) שמצות שכחה באה לצמצם את רגש הרכושנות (ה"שלי") בלבד של בעל השדה?

ב. חשוה:

י"ז וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלוקיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה כ"ב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה.

כ"פ רמב"ן-כ"א/ ויפדך (כ"ב; כ"א) מלאכה מחשבת (ר' משה חפץ):

ואח"כ כחוב "כי תבזור כרמך לא תעולל... וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה" ושמה לא כתוב "ויפדך ה' אלוקיך משם" האמור כאן?

ונראה להגיד פעם, כי אמנם איש דל ונבזה מסתמא תרע עינו באיש סך והלך כמוהו בדומה לו, כדרך כל הדומים. לא כן באיש שוע ועשיר, כי יחמול על איש בקלה ועבד לו ולא יתקוטטו יחדו. והן עוד מלבדו ידענו, שהעבדים אינם כרגלי הבעלים, כי אמנם העבד לא ישמור שמירה מעולה כראוי כאשר יעשה אדון השדה והכרם. ועל כן הראשונים (= אדוני השדה והכרם) בעצמם ילכו בשדה ובכרם לקצור ולבזור, וגם "מלך לשדה בעבד" (קהלת ה' ח') ולא יניח עבדיו לבדם, כי חמרתיהם לא יתנו לב לאסוף ולכנוס עוללות הבציר למעוטם.

על כן - במשפט גר ויתום וחנילת בגד אלמנה והאומללים הוסיף לומר "ויפדך ה' משם" - כלומר: אינך עוד דל ועבד כמותם והרי אתה פדוי בן חורין עשיר ורם וראוי שתרחם עליהם. ובלקיסת העוללות אמר: "כי עבד היית בארץ מצרים" לבד, כלומר: עשה גם עתה כאלו היית עבד ושמוך בוטר את הכרמים, כי היית שוכח העוללות כמשפט כל עבד, גם אתה עתה ברוך ה', צא ועשה כן!

- xx 1. התוכל להסביר למה בפ' כ"ב נאמר "בארץ מצרים" ולא כפי שנאמר בפסוק המקביל לו (י"ח) "במצרים"?
- 2. כיצד מפרש ר' משה חפץ את שנוי הלשון בשני הפסוקים ובמה הוא שונה מדרך הפירוש הרגיל?

ג. כ"א כי תבצור כרמך לא תעולל אחריו

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ד' הלכה י"ח
למה נקרא שמו "עולל"? מפני שהוא לשאר אשכולות כעולל בפני איש.

באור לתלמיד ויקרא י"ט י' ד"ה וכרמך לא תעולל

שרשו "עלל" ולא בודע על מה הוסד כוונת השרש לענין זה... ואולי הוא ענין עליה, פעולה אחר פעולה. ופרושו לא תעולל - לא תלקט שנית אחר אשר כבר לקטת הענבים הגדולים והטובים וכמו (שופטים כ' מ"ה) "ויעוללוהו במסילות". וכן ענינו בלשון ערבי.

או ענינו געול ולכלוך על שם שהעוללות הם הענבים הקטנים, שאינם חשובים וכמו (איוב ט"ז ט"ו) 'ועללתי בעפר קרבי'.

ר' נפחלי הירץ ויזל (באור לויקרא) שם,

... ויראה שמדרך הנוצר להניח העוללות, ואחר גמר הבצור ישוב לקחת העוללות, והשניה נקרא "מעולל", וזהו שכתוב (דב' כ"ד) "כי תבצור כרמך לא תעולל אחריו", שאם קיחת העוללות בכלל הבציר, היה אומר: "ולא תבצור עוללות כרמך". אבל בהיותו מעשה בפני עצמו לא יפול עליו לשון 'בצירה' אלא לשון "מעולל".

1. לאיזו מן הדעות הנ"ל אפשר להביא סעד (- לא הוכחה!) מן הפסוקים: יחזקאל י"ז ד'; י"ז כ"ב; ישעיה נ"ג ב'?
2. על פי איזה מן הפרושים הנ"ל מתפרשת הפליאה שבעובדיה א' ה'! (הסבר גם מהי הפליאה בפסוק הזה?)
3. מדוע מסתמך הבאור לתלמיד בפרושו הראשון על שופטים כ' מ"ה, במה פסוק זה עשוי לעזור לפרושו?
4. מהו הקשי הלשוני בפסוקנו שאותו מישב רנה"ו (נוסף על פירושו המלה "עוללות")?

שאלות בטעמי המקרא

העורך: מיכאל פרלמן

דברים כ"ד י-יא כי-תשה ברעך משאת מאומה לא-תבא אל-ביתו לעבט עבטו בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את-העבט החוצה

בבא מציעא קי"ג משנה המלוה את חברו לא ימשכנו אלא בבית דין ולא ייכנס לביתו ליטול משכנו שנאמר "בחוץ תעמד".

גמרא אמר שמואל: שליח בית דין מנתח נתוחי - אין, אבל משכוני - לא (רש"י: אף הוא אינו רשאי ליכנס לביתו ולמשכנו, אלא רואהו בשוק ומנתק דבר שאוחז בידו ממנו -

רא"ש: תימה: ואם לא ימצאו בידו היאך יכפוהו לפרוע סלותו ואנן קיימא לן, דפריעת בעל חוב מצוה?... וראיתי מפרש: שליח בית דין מנתח נתוחי ומשכנו וכדפחו ליכנס לביתו ולהוציא לו העבט החוצה אבל לא ייכנס לביתו למשכנו).

- תא שמע: ממשמע שנאמר "בחוץ תעמד" איני יודע, שהאיש אשר אתה נושה בו יוציא, אלא מה תלמוד לומר "והאיש"? לרבות שליח בית דין.

- תניא: שליח בית דין שבא למשכנו לא ייכנס לביתו למשכנו אלא עומד מבחוץ והלה מוציא לו משכנו, שנאמר: "בחוץ תעמד והאיש".

ספרי קמ"ב ... "והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך..." יכול יכנס בפנים? ת"ל "בחוץ תעמד". כשהוא אומר "בחוץ תעמד והאיש" לרבות שליח בית דין.

מלבי"ם "והאיש" הוא מיותר, דהיה לכתוב רק "אשר אתה נושה בו". ודריש בספרי, שמוסב לעיל על "בחוץ תעמד והאיש", שגם האיש הידוע, שהוא שליח בית דין, גם הוא יעמד בחוץ.

מדרך חז"ל בהמלות הבאות בטעם מפסיק לדרשם לפנייהם ולאחרייהם. תורה תמימה

1. מהו ההבדל בין המלווה ובין שליח בית דין?
2. מי הוא "והאיש" א) לפי המדרש ב) לפי בעלי הטעמים?
3. מה הניע את חז"ל - לדעת המלבי"ם - לדרוש את אשר דרשו?
4. איזה הסבר כללי ניתן על תורה תמימה לדברי המדרש?